PENTRU UN MATERIAL DIDACTIC CU TEMĂ ORTOGRAFICĂ

DE

G. BELDESCU

Lucrarea de față a pornit din intenția de a provoca o discuție asupra uneia din cheile succesului lecțiilor de ortografie în școli, materialul didactic. În această primă parte urmărim: *a*) să definim și să fixăm tipurile mari de material didactic cu temă ortografică; *b*) să raportăm aceste tipuri la faptele lingvistice de care sînt legate normele ortografice (fapte de fonetică, de vocabular și de morfologie). În partea a doua vom discuta: *a*) tipurile de material didactic raportate la o temă ortografică dificilă și de actualitate, întrebuințarea liniuței de unire; *b*) caracterele pe care le poate căpăta un material didactic cu temă ortografică, privit în modalitățile de a-l alcătui. În partea a treia și ultima vom analiza: *a*) caracterele pe care un material cu temă ortografică le poate căpăta ca rezultat al modalităților de a-l folosi; *b*) întrebuințarea practică a materialului didactic cu temă ortografică [1].

Materialul propus nu este nici pe departe singurul posibil. Scopul lui este mai curînd de a sugera căi de rezolvare a problemei.

I

§ 1. Considerăm material didactic cu temă ortografică orice element care enunță, concretizează, sistematizează, explică sau motivează o normă ortografică și care, prin aceasta, ajută fie însușirea teoretică

[1] Părțile a II-a și a III-a se vor publica în numerele următoare ale revistei.

BDD-A10363 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:46 UTC)

a normei predate, fie formarea de deprinderi practice decurgînd din aplicarea normei memorate, fie, uneori, și una și alta.

Putem alcătui trei tipuri mari de material didactic cu temă ortografică : tablouri sau scheme, liste și texte.

Tablourile sau *schemele* conțin în mod obișnuit enunțarea sistematizată și concretizată a unei singure norme ortografice sau a mai multora — legate, în cazul acesta, printr-o temă fundamentală. Propunem mai jos un tablou care se referă la un caz particular de întrebuințare a liniuței de unire :

Liniuța de unire la formele inversate ale verbelor

Cazuri	Reguli
Perfectul compus *adunat-am* *adunatu-iam* *adunatu-v-ați* *adunat-o-am*	1. Auxiliarul devine un enclitic silabic legat întotdeauna prin liniuță de cuvîntul precedent.
Viitorul I *aduna-voi* *aduna-ne-vom* *aduna-vă-vom*	2. Formele neaccentuate ale pronumelui personal și reflexiv se intercalează între verb și auxiliarul enclitic.
	3. Participiul păstrează vechiul *-u* cînd există pronume intercalat (altul decît acuz. fem. sg. *o*).
Optativul prezent *adunare-aș* *aduna-ne-am* *aduna-s-ar* *fir-ai*	4. Optativul prezent leagă auxiliarul de infinitivul lung cînd nu există pronume intercalat și de infinitivul scurt cînd există pronume intercalat.

Listele de fapte ortografice pot conține fapte de repetiție, fapte de precizare a unor forme fluctuante și fapte unice ; adică, prin natura conținutului lor, listele pot grupa forme care ilustrează o anumită regulă ortografică generală (fapte de repetiție), forme care se află într-un stadiu de fixare și care se pot repeta sau nu (fapte de precizare) și forme excepționale (fapte unice). Pe primele două le discutăm împreună și le numim fapte tipice.

În listele de fapte tipice putem înscrie cuvinte izolate, sintagme izolate sau propoziții și fraze izolate. Trecerea de la un mod la altul de concretizare este determinată de natura faptelor lingvistice la care se referă norma din temă, alteori de scopul didactic urmărit. De exemplu, regulile ortografice care se raportează la probleme de fonetică se pretează mai ales la listele de cuvinte izolate. În aceeași listă, față în față,

BDD-A10363 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:46 UTC)

putem înscrie fapte care ilustrează regula și fapte care o contrazic (v. § 9), sau fapte la care se referă regula și fapte cu care acestea se pot confunda (v. mai jos), sau, în sfîrșit, în aceeași listă putem introduce atît fapte de repetiție, cît și fapte de precizare (v. § 2).

Listele de cuvinte izolate pot avea următoarele teme[1]: vocale (v. mai jos), diftongi (și triftongi) (v. § 10), vocale în hiat (v. § 2), consoane (v. § 5), despărțirea cuvintelor în silabe (v. § 9), derivarea (v. § 2), scrierea cu majusculă, forme dificile la pluralul substantivelor (v. § 2), genitiv-dativul femininelor la singular articulat (v. § 2), forme dificile la verbe (v. § 8)... Propunem o listă de cuvinte izolate cu tema vocale:

Vocale

A			Î
șade	*înfățișări*	*poet*	*gînd*
șase	*angajări*	*poezie*	*romîn*
șapte	*înfricoșător*	*alee*	*întîi*
jalbă	*întrăsămînt*	*idee*	*pînă*
jale		*agreez*	*hotărî*
jar	E	*creez*	*hotărîre*
ușa	*înșela*	*ființe*	
tovarășa	*jecmăni*	*frumusețe*	U
coaja	*jelui*	*tinerețe*	*ochi*
grija	*jeratic*		*vechi*
	epocă	I	*arici*
À	*eră*	*șină*	*bici*
frunțașă	*economie*	*fir*	*tai*
tovarășă	*eu*	*aceeași*	*lămîi*
ușă	*ei*	*aceiași*	*mei*
grijă	*el*	*aceleași*	*pietroi*
coajă	*este*	*însăși*	*cui*
plajă	*ești*	*însuși*	*serviciu*
îngrașă	*eram*	*înșiși*	*viciu*
îngroașă	*erai*	*iarăși*	*naufragiu*
	era	*totuși*	*domeniu*
	meu		

Sînt însă împrejurări cînd nu este posibil să alcătuim liste din cuvinte izolate: unele norme ortografice nu pot fi concretizate decît prin grupări sintagmatice. Caracteristice în această privință sînt următoarele

[1] Nu intră, în ceea ce gîndim noi că sînt l i s t e l e de fapte ortografice, exemplele care constituie un amănunt, o parte — de obicei indispensabilă — dintr-un material mai complex, t a b l o u l sau s c h e m a. Vorbim adică despre liste ca material de sine stătător, neafiliat ori subordonat altui tip. Temele propuse se referă deci la liste care servesc prin ele însele, independent, fie comunicarea, fie consolidarea, fie aplicarea unor reguli ortografice.

BDD-A10363 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:46 UTC)

situații : scrierea cu *-i*, *-ii*, *-iii* (v. § 5), întrebuințarea liniuței de unire la cuvintele rostite împreună, pronumele de întărire și întrebuințarea articolului posesiv. Iată o listă cu sintagme izolate, grupate — paralel cu formele cu care se pot confunda — pe tema : întrebuințarea liniuței de unire la monosilabice omomorfe :

Liniuța de unire la monosilabice asemănătoare (omomorfe)

Fără eliziune

i-a dat	*să ia*
l-a dus	*la gară*
i-ar cere	*iar și iar*
să-i vezi	*ai săi*
etc.	etc.

Cu eliziune

c-am spus	*cam mult*
v-a plăcut	*va plăcea*
s-a uitat	*cartea sa*
s-ar zice	*ei sar*
etc.	etc.

Ultimul fel de liste cu fapte tipice se poate alcătui din propoziții sau fraze izolate. Folosim acest fel de liste ori de cîte ori norma ortografică este reliefată de context, așa cum se întîmplă în situația scrierii cu *-i*, *-ii* și *-iii* sau în cazurile de întrebuințare a liniuței de unire la cuvintele rostite împreună. Iată o listă cu fapte tipice în propoziții sau fraze izolate :

Liniuța de unire la monosilabice omomorfe

Fără eliziune[1]

a-i — ***ai***

*Mi-a trebuit mult curaj pentru **a-i** spune că tu **ai** făcut tema.*

a-l — ***al***

*Voi interveni pentru **a-l** transporta pe **al** tău mai întîi.*

a-ți — ***ați***

*Tu ai avut răbdare pentru **a-ți** gîndi lucrarea; voi însă **ați** scris grăbit.*

că-i — ***căi***

*Zicea **că-i** bine și **că-i** place să umble pe **căi** drepte.*

[1] Mai sînt posibile *de-s*, *mi-i*, *ne-a*, *ne-am*, *ți-i*, *vi-i* etc.

BDD-A10363 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:46 UTC)

ce-a **cea**

Ce-a făcut el cu cea mai frumoasă carte, cea de la şcoală?

ce-i **cei**

Ce-i cu cei mici, cei din anul I? Ce-i frămîntă?

Ce-l **cel**

Ce-l doare pe cel din dreapta, cel mai palid?

i-a **ia**

I-a răspuns că-şi ia asupra lui toată răspunderea.

i-ar **iar**

Lui i-ar mai trebui un caiet, iar ţie un toc.

i-au **iau**

Ieri i-au ajutat cei mari; astăzi iau cei mari exemplu de la ei.

l-a **la**

Mihai l-a condus pe tatăl său la gară.

să-i **săi**

Am să-i spun că prietenii săi nu l-au uitat ...

Listele de fapte unice pot avea ca temă: scrierea unor nume de persoană, abrevieri şi interjecţii. Propunem o listă cu tema — scriitori romîni învăţaţi în gimnaziu:

Scriitori romîni

V. Alecsandri
C. Bolliac
I. L. Caragiale
George Coşbuc
B. P. Hasdeu
M. Kogălniceanu
C. Negruzzi
A. Pann
A. Russo
etc.

După natura exerciţiului căruia le sînt destinate, *textele*[1] pot fi în general complete, cu omisiuni sau cu forme de restaurat.

[1] Atragem atenţia şi aici, ca şi în cazul listelor de fapte ortografice, că ne referim la t e x t e considerate independent, ca material neintegrat altui tip. Un profesor poate pleca, în predarea unei reguli, de la o serie de exemple disparate (de obicei) sau de la un text închegat (foarte rar); în situaţia aceasta, atît exemplele disparate, cît şi textul închegat constituie un compartiment, o parte a unui material mai complex care le include, tabloul sau schema. Ne referim adică numai la textele pentru exerciţii aplicative.

BDD-A10363 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:46 UTC)

Textul complet conține, într-o concentrare neobișnuită, forme ortografice perfecte legate de o anumită temă fundamentală. De exemplu :

Scrierea cu *-i, -ii, -iii* la pluralul substantivelor

Elevi buni[1]

Doi săteni din Poeniţa aveau cîte o puzderie de copii. Într-o toamnă, sătenii aceştia dădură pe doi dintre fiii lor la gimnaziu, alături de copiii altor oameni din sat. Părinţii voiau să facă din băieţii lor ţărani luminaţi. Copiii trebuiau să meargă zilnic cinci kilometri, pînă în comuna vecină, pentru că atunci nu erau gimnazii atît de multe. Treceau de două ori pe zi prin codrii întinşi ai Plopeanului şi peste două albii de pîraie. Munţii nu erau nici ei prea departe ...

Dar profesorii erau mulţumiţi : amîndoi copiii aveau la studii medii mari. Oamenii din sat începură a-i şti copii buni şi a-şi îndemna fiii să fie ca băieţii noştri. Iar părinţii se gîndeau liniştiţi la anii viitori, la bucurii poate şi mai mari ...

Textul cu omisiuni are întrebuințare limitată și este în fond un derivat al textului complet. Se poate alcătui, de exemplu, prin suprimarea desinențelor, sufixelor, articolelor :

Scrierea cu *-i, -ii, -iii* la pluralul substantivelor

Elevi buni

Doi săten- din Poeniţa aveau cîte o puzderie de copi-. Într-o toamnă, săten- aceştia dădură pe doi dintre fi- lor la gimnaziu, alături de copi- altor oameni- din sat. Părinţi- voiau să facă din băieţ- lor ţăran- luminaţi. Copi- trebuiau să meargă ...

Textul cu forme de modificat este tot un derivat al textului complet : cuvîntul care concretizează norma de aplicat este scris între paranteze la forma lui inițială :

Scrierea cu *-i, -ii, -iii* la pluralul substantivelor

Elevi buni

Doi ***(săteanu)*** *din Poeniţa aveau cîte o puzderie de* ***(copil)****. Într-o toamnă,* ***(săteanu)*** *aceştia dădură pe doi dintre* ***(fiu)*** *lor la gimnaziu, alături de* ***(copil)*** *altor* ***(om)*** *din sat.* ***(Părinte)*** *voiau să facă din* ***(băiat)*** *lor* ***(ţăran)*** *luminaţi.* ***(Copil)*** *trebuiau să meargă...*

[1] După prof. Cucu Petre, Școala pedagogică, Buzău.

BDD-A10363 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:46 UTC)

§ 2. Materialul didactic poate enunța sau concretiza norme ortografice legate de fonetică, vocabular și morfologie. Vom discuta mai departe cîteva probleme rezultînd din raportarea celor trei tipuri fundamentale de material didactic la o anumită categorie de fapte lingvistice.

Materialul cu norme sau fapte referitoare la *fonetică* ia de obicei forma de liste de cuvinte izolate; și aceasta pentru că aici regula poate fi indicată sau sugerată prin simpla grupare sistematică a unor cuvinte, pentru că, apoi, regulile privitoare la fonetică îngăduie mai mult decît aiurea folosirea cu randament a văzului și pentru că, în sfîrșit, regulile în cauză nu cer în general o motivare, lucru posibil doar într-un tablou sau într-o schemă. Nu înseamnă însă că alte tipuri de material nu s-ar putea întrebuința, de exemplu, s c h e m a: despărțirea cuvintelor în silabe (v. § 9), t a b l o u cu motivarea largă a scrierii diftongilor *ea* și *ia* etc. Textele sînt rare. Propunem o listă de cuvinte izolate cu tema — vocale în hiat:

Vocale în hiat

A-E	E-E	I-I
a-er	*ale-e*	*fi-ință*
a-erisi	*ide-e*	*ști-ință*
a-erian	*lice-e*	*fi-indcă*
a-erodrom	*agre-ez*	*(cunoștință)*
a-eroport	*cre-ez*	*(încunoștința)*
E-A	**I-A**	**O-E**
bore-al	*famili-a*	*po-et*
cere-ale	*istori-a*	*po-ezie*
ide-al	*rochi-a*	
cre-a	*vi-a*	**O-O**
cre-are	**I-E**	*alco-ol*
cre-ație	*famili-e*	*co-operativă*
gare-a	*istori-e*	*co-opta*
imperme-abil	*rochi-e*	*co-ordonare*
	vi-e	*zo-ologie*
		U-E
		du-el
		perpetu-ez

Materialul caracteristic problemelor ortografice legate de *vocabular* este lista de fapte tipice sau unice. Motivele sînt aceleași ca și pentru situația discutată mai sus. Scheme sau tablouri nu se fac, iar textele sînt

BDD-A10363 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:46 UTC)

și aici accidentale. În afara cazurilor care se referă la liniuța de unire (cuvinte compuse care cer liniuța de unire și despărțirea cuvintelor compuse ori derivate în silabe) se pot alcătui aici liste cu următoarele teme: prefixe și sufixe (fapte tipice), majuscula la numele proprii compuse (fapte tipice și fapte unice), abrevieri de nume proprii compuse (fapte tipice și fapte unice)... Propunem o listă pentru prefixe și sufixe:

Sufixe și prefixe

Sufixe	Prefixe	
-ărie	**în-**	**des-**
berărie	*înnopta*	*descoase*
-erie	**înnoda**	*desface*
frizerie	*înnoi*	*desparte*
-ean, -eală	*îneca*	**dez-**
-eață	*înăbuși*	*dezbrăca*
clujean	*înota*	*dezdoi*
greșeală	*în+alt*	*dezgoli*
oblojeală	*în + ainte*	*dezmorți*
roșeață	*în + apoi*	*deznoda*
-ământ	*împărți*	*dezlega*
îngrășământ	*îmboldi*	*dezrădăcina*
simțământ	*îmbold*	*dezveli*
-(ț)ie,-(ț)iune	*iluminat*	*dezamăgi*
discuție	*imatriculat*	**dis-**
iluzie	**con-, co-**	*dispreț*
națiune	*concetățean*	*distructiv*
pasiune	*consătean*	**răs-, răz-**
secție	*compatriot*	*răscroi*
secțiune	*combătut*	*răsfira*
reacție	*conațional*	*răsturna*
reacțiune	*corupt*	*răzbate*
porție	*coexista*	*răzgîndi*
porțiune	*coopera*	**ne-**
rație	*coordona*	*nevăzut*
rațiune		*nemaivăzut*
		nemaivăzînd

În privința regulilor ortografice legate de *morfologie* nu se mai poate vorbi de un tip exclusiv sau chiar caracteristic. Natura raporturilor dintre ortografie și morfologie ne cere să dăm extindere materialului demonstrativ explicativ, adică tablourilor și schemelor, iar frecvența și gravitatea dificultăților de fapt pe care le produc regulile legate de morfologie ne obligă să folosim foarte des textele — dar și listele de fapte ortografice.

BDD-A10363 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:46 UTC)

Tablourile sau schemele cuprind aici de obicei nu numai enunțarea normei ortografice, ci și explicarea sau motivarea ei gramaticală. Motivarea poate fi expresă (la scrierea cu *-i*, *-ii*, *-iii* — § 5, formarea pluralului substantivelor și al adjectivelor, formarea genitiv-dativului feminin singular articulat — § 6, imperativul singular) sau inclusă (la pronumele de întărire). Propunem un tablou pentru formarea pluralului substantivelor și adjectivelor (legat de scrierea cu *-i*, *-ii*, *-iii*).

Pluralul substantivelor și adjectivelor

Masculin

elev, elevi, elevii *bun, buni, bunii*	*-i, -ii*
copil, copii, copiii *fiu, fii, fiii* *sacagiu, sacagii, sacagiii* *mijlociu, mijlocii, mijlociii*	*-ii, -iii*

Feminin

casă, case, casele *basma, basmale, basmalele* *bună, bune, bunele*	*-(l)e, -(l)ele*
ușă uși, ușile *mare, mari, marile*	*-i, -ile*
istorie, istorii, istoriile *roșie, roșii, roșiile*	*-ii, -iile*

Neutre

scaun, scaune, scaunele	*-e, -ele*
tablou, tablouri, tablourile	*-uri, -urile*
studiu, studii, studiile	*-ii, -iile*

Se pot alcătui apoi liste de precizare a unor forme fluctuante (unele forme dificile la verb — § 8 sau la pluralul substantivelor), precum și liste de fapte de repetiție (genitiv-dativul feminin singular articulat în *-ii*, *-(l)ei* și *-iei*, pluralul substantivelor și al adjectivelor în *-i*, *-ii*, *-iii* etc). Propunem o listă cu fapte de precizare și o alta cu fapte de repetiție :

Forme dificile la pluralul unor substantive și adjective

umeri	*cunoștințe*	*pasaje*	*brazi*
boli	*științe*	*peisaje*	*cruzi*
școli	*privințe*	*personaje*	*francezi*
pagini	*zerouri*	*ficși*	*englezi*
reguli	*radiouri*	*ortodocși*	*breji, treji*

BDD-A10363 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:46 UTC)

Genitiv-dativul fem. sg. art. la substantive şi adjective

-ii	*-(l)ei*	*-iei*
Americii	*Franţei*	*Rusiei*
marii	*casmalei*	*istoriei*
firii	*casei*	*academiei*
păcii	*bunei*	*hîrtiei*
cărţii	*cunoştinţei*	*mîniei*
bolii	*ştiinţei*	*omeniei*
paginii	*privinţei*	*cafeniei*
regulii	etc.	*roşiei*
etc.		etc.

Am propus în altă parte t e x t e necesare analizelor morfologice (v. § 1). Ne-ar trebui însă culegeri speciale de texte pentru predarea problemelor ortografice.

BDD-A10363 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:46 UTC)